

Branko Marušič

PRISPEVEK K POZNAVANJU PROBLEMATIKE ITALIJANSKEGA
RISORGIMENTA PRI SLOVENCIH

»Kdor torej zasleduje razvoj moralne zgodovine, mu ne more
uiti dejstvo, da je Piemont po letu 1848. nadaljeval in hkratu
povzel revolucionarno gibanje v Evropi.«

Benedetto Croce¹

Zmotno bi bilo zapisati, da slovenska javnost od srede 19. stoletja dalje ni bila seznanjena s cilji, razvojem in nosilci italijanskega preporodnega gibanja (risorgimento). Slovenski tisk je objavljala veliko vesti iz italijanskih dežel, zlasti v povezavi z vojnami, ki jih je avstrijska monarhija vodila na Apeninskem polotoku (1848–1849, 1859, 1866) in katerih udeleženci so bili tudi Slovenci. Bralec slovenskih listov v petdesetih, zlasti pa šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja se je mogel razmeroma veliko poučiti o italijanskem preporodnem gibanju. V večji meri so bile le krajše vesti in komentarji. Vsem tem objavam je bila skupna bojazen, da iz risorgimenta ne bi nastala italijanska država, z zaokroževanjem svojega državnega ozemlja zasedla tudi s Slovenci naseljene kraje in območja ob slovensko-romanski jezikovni meji. V taki državni skupnosti pa naj bi Slovencem pretila asimilacija, saj tega niso skrivali predstavniki italijanskega političnega gibanja v avstrijskih deželah že ob dogodkih leta 1848.² Opozorjanje na zahteve, ki bi rušile avstrijski državni prostor in s tem ogrozile obstoj dela slovenskega naroda, je vodilo k izpovedovanju zvestobe Avstriji ob hkratni zahtevi, da se Slovencem prizna enakopraven položaj: »Ravnopravnost slovenskih narodov, zvestih prestolu avstrijskemu, pa bode skala, na kateri se razbije 'znamenje iz Firenze'«.³

Pojavljali pa so se tudi izvorni prispevki, kot je bil opis potovanja po Italiji, napisal ga je tržaški duhovnik Mihael Verne. Čeravno je bilo potovanje opravljeno leta 1847, še pred vojaškimi in političnimi dogodki leta 1848, veje iz opisa nemirno ozračje, ki je tedaj preplavljalo Apeninski polotok, »da se tudi nam terdi, hudi časi bližajo. Labi se namreč tako gerdo derže in vedejo, kakor de bi hotli vse Nemce (Tedeschi), posebno pa nas Austriane, snesti.«⁴ Tak zapis zagotovo ni mogel iziti v predmarčnem času. Poročanje o italijanskih razmerah je bilo povzeto iz neslovenskega tiska, kot na primer članek o Giuseppeju Mazziniju (iz *Volkshalle*). V njem nepodpisani avtor graja v prvi vrsti Mazzinijevo odpadništvo: »Kako se je tako sprevergel, de ga zdaj mislijo hudobniga duha, kateri je v strah vsih dobrih, kakor šiba sv. cerkve, kakor podžigavec puntov, razdertij in razdjanj, vsaciga občinskega reda in sleberne Božje in človeške pravice na zemljo veržen; - ta človek, ki bi bil lahko dobrotnik, podpora in slave Italije, ako bi se bil v dobro obernal.«⁵ Slovensko časopisje je tudi poročalo o publikacijah, ki so izhajale v Italiji in zagovarjale nove italijanske državne meje v duhu iredentizma. Z italijanskimi zamislimi so se ukvarjale predvsem objave o razmerah na Primorskem.

Ker je italijanska preporodna misel ogrožala avstrijske državne interese, ni bila dobro sprejeta med Slovenci. Toda njegova temeljna usmeritev, osvobajanje Italijanov od tuje oblasti, je imelo prvine, v katerih so Slovenci spoznavali tudi njih politični program. Zato so se gesla voditeljev italijanskega preporoda ob koncu šestdesetih let »vžigala tudi srca naših

¹ Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju. Ljubljana 1934, str. 179.

² Ivo Juvančič, Pojav italijanskega iredentizma in vprašanje asimilacije. V: *Zahodno sosedstvo*. Ljubljana 1996, str. 149-162.

³ *Novice* 4. 10. 1865, šte. 40, str. 323.

⁴ *Novice* 23. 10. 1852, šte. 85, str. 338.

⁵ *Zgodnja danica* 8. 2. 1855, šte. 6, str. 23.

'mladoslovencev'«,⁶ kar naj bi pokazala članka dr. Valentina Zarnika, objavljena v razponu enega desetletja (1868 in 1878). Zarnik je v začetku leta 1868 za objavo v napovedanem izidu *Slovenskega naroda* namenil serijo prispevkov *Gibanje načela narodnosti posebno z ozirom na slovenska politiko preteklega leta*. Ker pa se je izid novega časnika za krajši čas oddaljil, je svoje razpravljanje ponudil v objavo *Slovenskemu gospodarju*, kjer je prvi del besedila tudi izšel (6. 2. 1868, šte. 6) in bil nato ponatisnjen v peti številki *Slovenskega naroda* (11. 4. 1868). V tem času je slovensko narodno ozemlje na zahodu že mejilo na italijansko državo in tako se je po tretji italijanski vojni za neodvisnost (1866) ustvarilo novo obdobje razmerja Slovencev do italijanskega preporoda in italijanske države.

V prvem članku se je Zarnik lotil obravnave s prikazom italijanskega preporodnega gibanja in na prvem mestu opozoril na knjigo *La giovine Italia* Giuseppeja Mazzinija, ki naj bi izšla leta 1822.⁷ Zarnik je uvodoma tudi razvil temeljno Mazzinijevo politično misel (»načela narodnosti«), »da v Italiji smejo biti samo Italijani gospodarji, vse drugo mora iti vun z dežele.« Njegov *conditio sine qua non* je bilo »osnažiti Italijo vsakega in tudi naj manjšega in najbolj skritega tujega gospodarstva« in nato uvedba republikanskega vladavine v italijanskih državah.

Zarnik je nato omenil še druge tvorce italijanske zedinjevalne misli, kot so bili še Vincenzo Gioberti, Massimo d'Azeglio in Camillo Cavour; spomnil pa se je tudi na Silvia Pellica. Poznal je Giobertijevo programsko delo *Il primato morale e civile d'Italia* (citira ga kot *Il primato d'Italia*) iz leta 1843. Gioberti je bil zagovornik papeževe vodilne vloge pri zedinjenju Italije ali kakor je Zarnik formuliral Giobertijev program: »Tako si predstavlja Gioberti Italijo zvezano s papežem kakor liberalnim prvosednikom na čelu po priliki v tem smislu kakor je bil Napoleonov načrt italijanske konfederacije pri Villafranki. Na tak način, misli je Gioberti, bi si spet Italija nazaj pridobila duševno prvenstvo vsaj med vsemi katoličani, bila bi v papeževi osebi kot edina zastopana in očarala bi ves za napredek narodov zavzeti svet, ako bi v tej zvezi vresničila liberalne ideje, razvite v 'Correspondanu,' bivšem katoliškem listu pod L. Filipom v Parizu, vredovanem po grofu Montalembert-u, patru Lacordaire-u in po Andreji Lamennis-u, predno je od katoliške vere odpadel.«⁸

Sledi predstavitev Massima d'Azeglia in Camilla Cavourja, ki sta bila »nekoliko« privrženca Giobertijevih zamisli. D'Azeglio je deloval spočetka predvsem kot književnik in njegovi književni spisi⁹ so imeli v množicah večji odmev kot Mazzinijevi in Giobertijeve politične knjige. Cavourjev program je zmes Mazzinijevih in Giobertijevih zamisli, le da ima pri tem prednost Gioberti. K temu Zarnik dodaja, da smo posledice Cavourjevega nastopa »večidel vsi sami doživeli, da bi o tem kaj več tu pisali. – Za trdno pa smemo reči, da so načelo narodnosti v tej obliki, kakor dan dene 'razsaja' in kakor je videti, da bode še dolgo 'razsajalo', postavili pred svet prvi med vsemi narodi Italijani in to med njimi kakor glavni faktorji: Mazzini, abate Gioberti, Massimo d'Azeglio in ako kakor petega prištejemo Florentinca Guerazzi-ta.¹⁰ – Bili so ti možje v mnogih stvareh zelo različnega mnenja, ali slagali so se vedno v teh glavnih točkah, 1. da vsak narod ima neoskrunljivo prirojeno pravico na

⁶ Ivan Prijatelj, »Mladostlovenci« in »Mlada Evropa«. Ljubljanski zvon 44/1924, str. 32; Isti, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 15.

⁷ Že ta uvodni podatek je imel dve napaki, saj je Mazzini pričeval deset let kasneje, leta 1832, izdajati revijo in ne knjigo. Revija je imela naslov *La giovine Italia* in podnaslov *Serie di scritti alla condizione politica, morale e letteraria dell'Italia, tendenti alla sua rigenerazione*. Na Zarnikovo pomoto, povzel jo je tudi Ivan Prijatelj, je opozoril Dušan Kermavner (*Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 419-420).

⁸ Dušan Kermavner (*Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 421-428) je opozoril na zmotne Zarnikove in posredno Prijateljve navedbe o vlogi revije *Le Correspondent* ter posameznikov, predstavnikov takoimenovanega katoliškega liberalizma, kot so bili politik in pisatelj grof Charles Montalembert (1810-1870), dominikanski pater in pridigar Henri Lacordaire (1802-1861) ter katoliški ideolog Félicite Robert de Lamennis (1782-1854).

⁹ Zarnik omenja romana *Ettore Fieramosca* (1833; ta roman ima tudi drugačen naslov *La disfida di Barletta*) in *Nicolò de Lapi* (1841). Posebno v drugem, na tem mestu omenjenem romanu, bi besede vojaka, ki je nagovoril množico v srednjeveških Firencah, lahko mutatis mutandis mogli »posebno za nas Slovane porabiti, rekel bi človek skoraj, da je d'Azeglio na nas milil kadar jih je pisal.«

¹⁰ Pisatelj Francesco Domenico Guerazzi (1804-1873) je bil rojen v Livornu.

izobraženje in v obče na civilizacijo izpeljano na narodni podlagi v maternem jeziku in 2. da je vsak narod v politični zadevi samo on popolnoma gospodar samega sebe in svoje osode.«¹¹ Med navedenimi je bil po Zarnikovem mnenju najgenijalnejši Cavour, »kajti on je, kakor je vsakemu vrabcu znano naj bolj pripomogel te ideje djansko izvesti.« Poznal je tudi razmere pri Slovanih in o tem je govoril 20. oktobra 1848 v Torinu, v parlamentu piemontskega kraljestva; v tem času je bil še poslanec. Zarnik citira Cavourjevo izjavo v izvorniku in v prevodu: »Biva v deželah avstrijskega cesarstva pleme mnogobrojno, energično, iskreno, ali že mnogo stoletij zatirano, to je pleme slavjansko. To pleme stanuje na celem iztoku cesarstva, počenski od bregov Donave do čeških gor, hoče zadobiti svojo emancipacijo, nazaj si pridobiti svojo narodnost. Njegova stvar je pravična, je plemenita in torej tudi po osodi opredeljena zmagati v prihodnosti, ktera ni več daleč.«¹²

Deset let nato so se ustvarile nove razmere. Leta 1878 je Italija že rešila problem vatikanske države. Balkanska kriza (1877–1878) pa je v tem času vplivala Italiji up, da bo rešila tudi vprašanje svojih vzhodnih in severnih meja (Južna Tirolska). Saj naj bi si te meje zagotovila s pristankom Avstriji, da zasede Bosno, ni pa bila izključena možnost vojne z Avstrijo.¹³ V Italiji se je tedaj močno razširilo iredentistično gibanje z zahtevami po novih mejah italijanske države. Zlasti na Primorskem se je med Slovenci v prvi polovici leta 1878 razvijalo močno protitalijansko vzdušje, povezano z manifestacijami avstrijskega patriotizma. Očitno je, da sodi v ta čas Zarnikovo predavanje v ljubljanski čitalnici (31. 3. in 7. 4. 1878) o najnovejši zgodovini Italije; pripravili so ga narodnjaki v ciklusu znanstvenih predavanj, posvečenih Narodni šoli.¹⁴ Predavanje z naslovom *O zjedinenji italijanskega naroda* je objavil *Slovenski narod*.¹⁵

Desetletno obdobje pa ne pomeni, da se slovenska javnost ni seznanjala s problematiko dogajanj na Apeninskem polotoku. Tako je smrt dalmatinskega rojaka književnika in politika Niccolò-ja Tommasea (1802–1874) spodbudila v Trstu živečega duhovnika in publicista Ljudevita Vuličevića,¹⁶ da je v *Slovenskem narodu* objavil nekrolog.¹⁷ Objava pa je zgolj nekrološki slavospev Tommasejevemu domoljublju, za njim da jokajo »device dalmatinske« in »hčere Italije.«

Leta 1878 je dunajski *Zvon* prinesel dve razpravi o italijanski problematiki. Že v prvi številki (1. 1. 1878) je Fran Šuklje objavil razpravo *Niccolò Machiavelli in knjiga »Il principe«*.¹⁸ Čeravno se Macchiavelli (1469–1527) bolj posredno veže na italijansko zedinjenje, je pisec razprave ugotavljal: »um njegov je prešnil stoletja; živeč v začetku XVI. veka, mislil je vendar tako žarno in bistro, da je s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papežev in združenje vsega naroda v eno politično celoto.«¹⁹ Odveč bi bilo poudarjati, da so v citiranih besedah tudi aluzije na slovenske razmere. Zemljepisec, zgodovinar in prevajalec, profesor na državni gimnaziji v Trstu Janez Jesenko je leta 1878 objavljaj v dunajskem *Zvonu*, od 15. aprila dalje, v desetih nadaljevanjih, daljšo razpravo o

književniku, slikarju, politiku in državniku Massimu d'Azegliu (1798–1866).²⁰ Bila je prva predstavitev kakega predstavnika sodobne Italije v slovenski javnosti, do takrat je slovenski tisk vsa pozornost namenjal pomembnikom iz starejših obdobij, zlasti slikarjem.

V uvodnih besedah je Jesenko zapisal: »Alfieri, Foscolo, Manzoni, Grossi, Giusti, Gioberti, Balbo, Colegno i. [n]d. [rug]i slavni možje so vsak na svojem polju delali z vsemi močmi, da bi zatirani narod osvobodili ter mu pripravili veselejšo bodočnost.« Potem preide na opis d'Azegliovega življenjepisa, a se bolj kot literarnemu posveča njegovemu javnemu delu.²¹ Pri tem je kar navdušujoč, kot da bi želel takratnim slovenskim politikom pokazati, kako naj živijo in delujejo: »Taki so pervaki pri drugih narodih; le takim delavnim in skož in skož značajnim, prebrisanim in nesebičnim možem pristoji tudi častno ime pervak, ne pa duševnim vešam in publicim ropotačem!«²² Jesenko se je tudi dobro zavedal, da je bil d'Azeglio med voditelji italijanskega zedinjenja, ki mu je bila v največjo napoto Avstrija, saj je vladala nad predeli italijanskega polotoka vse do sredine leta 1866. D'Azeglio je bil od maja 1849 do 1852 predsednik vlade piemontskega kraljestva. Vendar je tudi po tem letu italijansko zedinjenje na avstrijska državna ozemlja na južnem Tirolskem ter v Avstrijskem Primorju in drugo na vzhodnih obalah Jadrana.

Povrnimo se k Zarnikovemu predavanju iz leta 1878, pravzaprav k objavi v *Slovenskem narodu*. Predavanje je razširjeno in posodobljeno besedilo članka v *Slovenskem gospodarju* (1868) oziroma v *Slovenskem narodu* (1868). Svoje poglede na italijanski risorgimento je razširil in jih umestil v dogajanje širšega evropskega prostora. Skiciranje zgodovine italijanskega naroda je bolj poglobljeno, seglo je tudi dlje v zgodovino italijanskega naroda. Kot prvi članek je imelo predavanje veliko namigov na slovenske razmere (»Zjedinenje Italije je bilo mnogim drugim narodom v izgled.«). Pri tem je bil Zarnik kritičen do avstrijske politike pred letom 1848 (»cela Laška je bila takrat infiltrirana z Meternibovim policijskim duhom. Strašna je bila osoda svobodomiselnika, ki je prišel tej policiji v roke!«), zelo svojevrstna pa je bila njegova previdnost, ko je omenjal razmerja Avstrije do italijanskega problema in Italije tudi v vojnih letih 1859 in 1866. Predstavljanje tvorcev italijanskega preporoda (S. Pellico, G. Mazzini, V. Gioberti, C. Cavour, G. Garibaldi) je bilo obširnejše. Zlasti s simpatijo je govoril o Cavourja in pri tem ni pozabil ponovno omeniti njegovih besed v torinskem parlamentu (20. 10. 1848). O njih je sodil, da so bile preroške. Zarnikovo predavanje ni skoparilo s pohvalo Italiji: »Nij pa potreba misliti, da si Italijani svojo državo predstavljajo kakor kakešno 'dolino solz', ter so Bog vedi kako nesrečni v njej, in da le po tem brepenijo, kako bi iz te ječe ušli, Italija spada mej najsvobodnejše države tega sveta, vsak se giblje kakor se hoče, liberalci imajo toliko in take pravice kakor klerikalci; piše in govori se, kar se hoče. Se celo kralju se sme javno zabavljati, nikomur ne pride na misel, tožiti koga zastran razžaljenja veličanstva, - na kar se pa z vso oostrostjo gleda, je pa to, da se morajo davki redno uplačevati.«²³

Tako Zarnikovo slavljenje Italije in njenih zediniteljev pri Slovencih ni moglo biti ravnodušno sprejeto. Predvsem primorski Slovenci, neposredni mejaši, preizkušeni v stoletja trajajočem sožitju, so že od »pomladi narodov« dalje italijanski preporod spremljali z nezaupanjem. Prav zaradi stoletnih sožitvenih izkušenj je tržaški *Slavjanski rodoljub* v svoji drugi številki leta 1849 vest o ustanovitvi društva za italijansko-slovanske povezave naslovil kot *Neumna lesica*. Takega in podobnega pisanja o italijansko-slovenskih odnosih na slovenski strani je veliko. Prav zato je italijanskemu osvobodilnemu gibanju naklonjeno pisanje vzbudilo javne kritike, ne le na Primorskem. To se je pokazalo tudi ob Garibaldijevi smrti (1882). Katoliški/klerikalni *Slovenec* se je čudil slavospevom, ki so izšli v *Slovenskem narodu*: »More li pošten Slovenec proslavljati tako moža, največjega sovražnika Avstrije in katoliške cerkve?« Tržaška

²⁰ Massimo d'Azeglio. *Zvon* 1878, str. 119–121, 133–135, 150–152, 162–164, 178–181, 196–199, 212–216, 230–232, 245–249, 262–265.

²¹ Gradivo za sestavo so bili d'Azegliovi spomini (*I miei ricordi*, 1–2, Firenze 1867), zbirka *Scritti postumi* (1871) ter zbirki pisem, ki jih je d'Azeglio pisal soprogi (Milano 1870) ter Giuseppeju Torelliju (1877). D'Azegliova dela so bila Jesenku očitno dostopna v Trstu.

²² Massimo d'Azeglio. *Zvon* 1878, str. 265.

²³ Miroslav Gorše (*Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik*. Ljubljana 1940, str. 70) je to Zarnikovo ugotovitev komentiral: »To je bila že takrat velika neresnica, dandanes pa je še večja.«

¹¹ Miroslav Gorše je v svoji monografiji *Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik* (Ljubljana 1940, str. 68) menil, da je bil Zarnik lahkoveren, ko je verjel v odkritost tih besed: »Kaj ni poznal laške pohlepnosti po slovenski in hrvaški zemlji?«

¹² Angelo Tamborra (Cavour e Balcani. Roma 1957, str. 51) je omenil, da je bil tedaj Cavour še »navaden poslanec«, da je sočasno govoril »strašni rasni vojniki« (terribile guerra di razza) med slovanstvom in germanstvom in da je vojna proti Avstriji potrebna.

¹³ Luigi Salvatorelli, *Sommario della storia d'Italia dai tempi preistorici ai nostri giorni*. Torino 1957, str. 554.

¹⁴ Miroslav Gorše, *Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik*. Ljubljana 1940, str. 214.

¹⁵ *Slovenski narod* štev. 165–175 in 172–176, 21.–25. 7. in 31. 7.–3. 8. 1878

¹⁶ Vuličevića (1839–1916) so poznali tudi Slovenci predvsem zaradi njegove publikacije *Slavi e Italiani dal Judri al Quarnero*, izšla je v Trstu leta 1877. Slovenska stran je knjigo pozdravila (na primer: *Novice* 8. 5. 1878, str. 149–150), drugače pa Italijani (na primer: *L'Isorno* 5. 1. 1878, štev. 1). O Vuličeviću tudi: Angelo Tamborra, *Ljudevit Vuličević tra Slavia e Italia*. Roma 1986.

¹⁷ K smrti Nikole Tomaseo. *Slovenski narod* 27. 5. 1874, štev. 118.

¹⁸ Niccolò Machiavelli in knjiga »Il principe«. *Zvon* 1878, str. 7–8, 23–25, 38–42, 56–57, 72–73, 87–89, 102–103.

¹⁹ Prav tam, str. 103.

Edinost je ob Garibaldijevi osebi zapisala, »čemu se čestokrat slavi prvi italijanski republikanec kot najvzornejši ženij.«²⁴

Septembra leta 1878 je bil v Ljubljani proces proti Italijanoma iz Istre Feliceju Bennatiju in Luigiju Quarantottu, obtoženima protidržavne dejavnosti v demonstracijah, ki so tistega leta vznemirjale javnost v Avstrijskem primorju. Branila sta ju dr. Alfonz Moschè in dr. Valentin Zarnik; uspelo jima je, da sta bila obtožena oproščena krivde.²⁵ Zarnik je v zagovoru tudi poudaril, da želi zatiralec narediti Slovence za rablje Italijanov. Očitno je bil Zarnik in krog njegovih somišljenikov zadovoljen z rabsodbo. V ljubljanski čitalnici so pripravili sprejem za oba Istrana in njuna zagovornika; pri tem so prepevali Garibaldijevo himno.²⁶ Zarnikova naklonjenost italijanskemu risorgimentu se je tako pokazala tudi kot konkretno dejanje.

²⁴ Dušan Kermavner, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895*. Političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848–1895. 5. Opombe. Ljubljana 1966, str. 361.

²⁵ *Novice* 11. 9. 1878, šte. 37, str. 293.

²⁶ Giovanni Quarantotti, Il processo per alto tradimento Benatti–Quarantotto. *La Porta orientale* 9/1939, str. 277–250; Lavo Čermelj, Proces proti italijanskim iredentistom v Ljubljani. *Misel in delo* 5/1939, str. 254–255.